

Іваноў Яўген Яўгенавіч

Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт імя А.А. Куляшова
(г. Магілёў, Беларусь)
ivanov-msu@mail.ru

ЭМПЫРЫЧНЫЯ РАЗУМЕННІ АФАРЫЗМА ЯК ПАДСТАВА ДЛЯ ЯГО НАВУКОВАГА ВЫВУЧЭННЯ*

У артыкуле разглядаюцца асноўныя разнавіднасці эмпырычнага разумення афарызма як падстава для яго навуковага асэнсавання. Вызначаюцца асаблівасці афарызма як прадукту і сродку маўленча-мысленчай дзейнасці, акрэсліваюцца падыходы да яго ўласна навуковага вывучэння.

* Даследаванне выканана ў межах задання НДР “Універсальнае і нацыянальнае ў фразеалагічнай і парэміялагічнай падсістэмах беларускай мовы (у еўрапейскім моўным кантэксце)» (ДР № 20161332) падпраграмы «Беларуская мова і літаратура» Дзяржаўнай праграмы навуковых даследаванняў “Эканоміка і гуманітарнае развіццё беларускага грамадства” на 2016–2020 гг.

Ключавыя словы: афарызм, эмпірычнае разуменне, навуковае вывучэнне, філалогія, мовазнаўства.

The article considers the main types of empirical understanding of aphorism as the basis for its scientific study. The features of aphorism as a product and a means of speech activity are defined, and approaches to its proper scientific study are described.

Keywords: aphorism, empirical understanding, scientific study, philology, linguistics.

Асноўныя напрамкі лінгвістычнага вывучэння афарызма развіваюцца на фоне адсутнасці агульнапрынятага ў мовазнаўстве вызначэння, што лічыць афарызмам, таму яны зместава ў рознай ступені залежаць, з аднаго боку, ад сфарміраваных раней нелінгвістычных падыходаў да даследавання афарызма (найперш, літаратуразнаўчага і фалькларыстычнага), а з другога, ад шэрага склаўшыхся ў розны час эмпірычных разуменняў афарызма як вербальнага сродку адпостравання абагульненай думкі.

Трэба заўважыць, што пры акрэсленні вытокаў навуковых асэнсаванняў афарызма заўсёды звярталася ўвага на яго эмпірычныя разуменні. Так, пры вызначэнні жанравых характарыстык афарызма як аб'екта тэорыі літаратуры М.Т. Федарэнка і Л.І. Сакольская задаюцца заканамерным пытаннем, “когда вошел афоризм в литературу, новое ли это понятие или давно известное” [10, с. 12]. Даследчыкі адзначаюць, што з антычных часоў і да канца XIII ст. слова *афарызм* ужывалася і разумелася толькі ў медыцынскім сэнсе, дзякуючы яго выкарыстанню ў якасці назвы шырока вядомага трактата “*Παραρρηταί και Αφορισμοί*” старажытнагрэчаскага лекара Гіпакрата (каля 460–380 да н.э.) і папулярызаванні гэтай працы знакамітай сярэднявечнай медыцынскай школай у Салерна ў Італіі, росквіт якой адбыўся ў X–XIII стст. “В последующие века афоризмы стали встречаться в ряде стран и разных науках, особенно в тех, в которых долго отсутствовали методологические и практические обоснования: в юриспруденции, философии, политике, естественных науках” [10, с. 13], а “с начала XIX века и по настоящее время употребляется исключительно в литературном смысле” [10, с. 15].

Як паказала даследаванне розных па зместу сучасных пісьмовых крыніц на беларускай, польскай, рускай, англійскай мовах, разуменні афарызма на практыцы зусім не абмяжоўваюцца толькі сферай літаратуры (мастацкай ці публіцыстычнай). Так, у сучаснай беларускай мове паняцце афарызма сёння актуальна як у галіне мастацкай літаратуры (гл., напрыклад, “*Афарыстычныя выслоўі беларускіх пісьменнікаў*” (2012) Н.В. Гаўрош і Н.М. Няжковіч [1]), так і ў прыродазнаўча-навуковым сэнсе, пра што яскрава сведчыць выданне “*Вечна новыя старыя ісціны: зборнік выразаў айчынных і замежных вучоных аб зямлі, прыродзе, раслінах і жывёлах*” (1993) [2]. У сучаснай польскай мове слова *aforyzm* выкарыстоўваецца для абазначэння не толькі літаратурных твораў (мастацкіх, публіцыстычных, літаратурна-філасофскіх), напрыклад,

“Aleksander Świątchowski. Aforysmy” (1979) [16], “Stanisław Brzozowski. Aforysmy” (1979) [11], “Maria Dąbrowska. Aforysmy” (1989) і інш., што выдаваліся ў серыі “Biblioteczka aforystów”) [12], але і тэкстаў палітычнага зместу, напрыклад, “Władysław Stankiewicz. Aforyzmy i litanie polityczne” (2015) [15]). У першай палове XX ст. тэрмін *aforyzm* яшчэ стала ўжываўся ў польскай мове ў адным са сваіх класічных разуменняў – у сферы медыцыны, напрыклад, “Polska Gazeta Lekarska” прысвяціла цалкам свой выпуск (1937, nr 36) прамове В. Зямбіцкага “Aforyzm *Vita brevis ars longa* i jego autor: wykład wygłoszony w czasie uroczystego otwarcia Domu Lekarskiego we Lwowie, dnia 9 maja 1937 r.” [17]. У англійскай мове пры абазначэнні літаратурнага жанру афарызмаў разам з *aphorisms* часта ўжываецца *maxims*, што гістарычна абумоўлена (так у англійскай літаратуры называліся часткі пырока-вядомай старажытнай гнамічнай паэзіі – “Old English gnomic poetry. *Maxims I, A, B and C. Maxims II*” (с. 1000?) [13], [14]). У сучаснай рускай літаратурнай мове паняцце і слова *афоризм* пырока выкарыстоўваюцца ў розных дыскурсах і сферах камунікацыі, дзе набываюць розны змест – навуковы, юрыдычны, палітычны, філасофскі, дыдактычны, публіцыстычны, мастацкі, фальклорны, паўсядзённа-моўны і інш.

Эмпірычнае разуменне афарызма як вербальнага сродку абагульнення рэчаіснасці ў форме фразы (фразавага тэксту) – гэта яго асэнсаванне носбітамі мовы ў рамках той ці іншай разнавіднасці дыскурсу, сферы маўленчай камунікацыі, што выкарыстоўваецца ў асобнай сацыяльнай ці культурнай практыцы, пэўнай галіне ведаў (у тым ліку навуковых). Эмпірычнае разуменне афарызма характарызуецца высокай ступенню гетэрагеннасці, абумоўленай значнымі адрозненнямі ў храналогіі свайго ўзнікнення і развіцця, уплывам тых ці іншых нацыянальных (ці інтэрнацыянальных) традыцый, рознага кшталту культурных напрамкаў, сацыяльных працэсаў, парадым навуковых ведаў, асобных лінгвакультур і г.д. У выніку даследавання ўстаноўлена, што існуе дзевяць найбольш значных эмпірычных разуменняў афарызма (навукова-філасофскае, літаратурна-філасофскае, рэлігійна-літаратурнае, літаратурна-мастацкае, літаратурна-публіцыстычнае, літаратурна-юрыдычнае, народна-паэтычнае, паэтыка-рытарычнае, паўсядзённа-моўнае) [3, с. 383–395]. Кожнае з пералічаных эмпірычных разуменняў афарызма сфарміравалася ў свой час, узнікла і развілася ў рамках розных нацыянальных (ці інтэрнацыянальных) традыцый, пад уплывам разнастайных культурных напрамкаў і сацыяльных працэсаў, у межах асобных лінгвакультур і /або пэўных парадым навуковых ведаў. Кожнае эмпірычнае разуменне афарызмаў грунтуецца на іх пэўных уласцівасцях і функцыях (дыферэнцыяльных адзнаках), характэрных для рэалізацыі афарызма як вербальнага сродку ў рамках дадзенай сацыяльнай ці культурнай практыкі, вобласці ведаў, лінгвакультуры і г.д.

Сучасныя эмпірычныя разуменні афарызма вызначаны, сістэматызаваны і апісаны на матэрыяле беларускай, рускай, польскай і англійскай моў у працах [3], [5], [6, с. 9–32], [7].

Кожная эмпірычнае разуменне можна разглядаць як адзін з аспектаў агульнай эмпірычнай кваліфікацыі афарызма. Увядзенне ў навуковы ўжытак паняцця эмпірычнай кваліфікацыі афарызма і яе дыферэнцыяцыі па аспектах (адпаведных эмпірычных разуменнях) на падставе адрозненняў у выкарыстанні і ўласцівасцях афарызма ў розных тыпах дыскурсу і асобных сферах маўленчай камунікацыі дазваляе не толькі аб'ектыўна сістэматызаваць афарыстычны адзінкі як маўленчы жанр (афарызмы навуковыя, філасофскія, літаратурныя, публіцыстычныя, юрыдычныя, фальклорныя і інш.), але і дакладна размежаваць навуковыя напрамкі вывучэння афарызма, паколькі існуючыя падыходы да навуковых даследаванняў афарызма вынікаюць з тых ці іншых яго эмпірычных разуменняў.

Метадалагічнай асновай фарміравання **навуковага погляду на афарызм** паслужыла агульнае для ўсіх яго эмпірычных разуменняў уяўленне аб сціслым, закончаным, абагульненым выказванні (выслоўі). Такое ўяўленне склалася яшчэ ў антычнасці, калі ст.-грэч. *ἀφορισμός*, як вядома, азначала лаканічны, фрагментарны стыль маўлення, а таксама спецыфічнае па моўнай форме і лагічнай структуры выслоўе [10, з. 12–13].

Асноўныя навуковыя напрамкі вывучэння афарызма былі ўпершыню акрэслены ў працы [9] і падрабязна разгледжаны ў працах [4], [6, с. 47–60], [8].

Усяго можна вылучыць чатыры **асноўныя падыходы да навуковага вывучэння афарызма**, якія склаліся ў свой час у розных нацыянальных адгалінаваннях навуковай думкі на падставе адпаведных яго эмпірычных разуменняў, – гэта **фалькларыстычны** (як спосаб захавання жыццёвага вопыту і ведаў у форме народных выслоўяў – найперш, прыказак), **філасофска-навуковы** (як спосаб адлюстравання думкі ў форме адасобленых сужэнняў), **літаратуразнаўчы** (як спосаб індывідуальнага асэнсавання свету ў форме літаратурных выслоўяў) і **мовазнаўчы** (як спосаб паведамлення аб рэчаіснасці ў форме абагульненых па змесце выказванняў, маўленчых формул, устойлівых фраз). Акрамя гэтага, у імпліцытным выглядзе (без выкарыстання тэрміна *афарызм*) абагульнення па змесце выслоўі былі адным з прадметаў вывучэння рыторыкі, што дазваляе казаць яшчэ пра адзін падыход – **рытарычны**, які не аформіўся ў асобную галіну ведаў аб афарызме, але адыграў сваю ролю ў яго вывучэнні як спосаб пабудовы думкі і як вербальнага сродку красамоўнага маўлення.

Такім чынам, можна канстатаваць, што сучасныя напрамкі вывучэння афарызма як навуковага (у тым ліку мовазнаўчага) аб'екта сфарміраваліся пад прамым уплывам і на падставе яго (афарызма) разнастайных эмпірычных разуменняў як прадукту і сродку маўленча-мысленчай дзейнасці ў розных відах дыскурсу і сферах сацыяльна-культурнага асяроддзя, агульным для

якіх з'яўляецца ўяўленне аб афарызме як гранічна сціслым, сінтаксічна закончаным, зместава абагульненым выказванні (аднафразавым тэксце), што паслужыла метадалагічнай (аксіяматычнай) асновай для яго навуковага асэнсавання.

Літаратура

1. Афарыстычныя выслоўі беларускіх пісьменнікаў / Н. В. Гаўрош, Н. М. Нямковіч. – Мінск : Вышэйшая школа, 2012. – 638 с.
2. Вечна новыя старыя ісціны : зборнік выразаў айчынных і замежных вучоных аб зямлі, прыродзе, раслінах і жывёлах / склад. У. У. Цейкін. – Мінск : Ураджай, 1993. – 336 с.
3. Иванов, Е. Е. Аспекты эмпирической квалификации афоризма / Е. Е. Иванов // Вестник РУДН. Серия “Теория языка. Семиотика. Семантика”. – 2019. – Т. 10, № 2. – С. 381–401.
4. Иванов, Е. Е. Афористика как наука (история и проблемы изучения афоризма) / Е. Е. Иванов // VI Авраамиевские чтения / редкол.: А. В. Королькова [и др.]. – Смоленск : СГУ, 2009. – С. 41–57.
5. Иванов, Е. Е. Виды афоризма как жанра речи / Е. Е. Иванов // Филолог : сб. – Минск : Нац. ин-т образования, 2008. – С. 10–12.
6. Иванов, Е. Е. Лингвистика афоризма / Е. Е. Иванов. – Могилев : МГУ имени А. А. Кулешова, 2016. – 156 с.
7. Иванов, Е. Е. Разновидности афоризма как речевого жанра (на материале английского, польского, русского языков) / Е. Е. Иванов // Язык и культура / редкол. Ю. Л. Воронников (гл. ред.) [и др.]. – М. : Изд-во Ин-та иностр. языков, 2010. – С. 312–315.
8. Іваноў, Я. Я. Афарызм у сусветнай і еўрапейскай літаратуры і культуры (да гісторыі і тэорыі афарызмы як асобнай сістэмы ведаў) / Я. Я. Іваноў // Адам Міцкевіч і сусветная культура : матэрыялы Міжнар. навук. канф., Гродна – Навагрудак, 12–17 мая 1997 г. : у 5 кн. – Гродна : ГДУ імя Я. Купалы, 1998. – Кн. 5. – С. 79–93.
9. Іваноў, Я. Я. Афарызм як прадмет філалогіі і аб'ект лінгвістыкі / Я. Я. Іваноў // Веснік Беларускага дзярж. ун-та. Сер. 4. – 1994. – № 3. – С. 61–65.
10. Федоренко, Н. Т. Афористика / Н. Т. Федоренко, Л. И. Сокольская. – М. : Наука, 1990. – 419 с.
11. Brzozowski, S. Aforyzmy / S. Brzozowski ; wybór i słowo wstępne A. Mencwel. – Warszawa : Państwowy Instytut Wydawniczy, 1979. – 107 s.
12. Dąbrowska, M. Aforyzmy / M. Dąbrowska ; wyboru dokonał A. Bogdański. – Warszawa : Państwowy Instytut Wydawniczy, 1989. – 56 s.
13. Maxims I // Anglo-Saxon poetry. – University of York : Everyman's Library, 1982. – Pp. 344–350.
14. Maxims II // Anglo-Saxon poetry. – University of York : Everyman's Library, 1982. – Pp. 512–515.
15. Stankiewicz, W. J. Aforyzmy i litanie polityczne / W. J. Stankiewicz. – Kraków : Ośrodek Myśli Politycznej, 2015. – 256 s.
16. Świętochowski, A. Aforyzmy / A. Świętochowski ; wybrała i wstępem opatrzyła M. Brykalska. – Warszawa : Państwowy Instytut Wydawniczy, 1979. – 216 s.
17. Ziembicki, W. Aforyzm “Vita brevis ars longa” i jego autor : wykład wygłoszony w czasie uroczystego otwarcia Domu Lekarskiego we Lwowie, dnia 9 maja 1937 r. / W. Ziembicki. – Lwów : s. n., 1937. – 11 s. – (Polska Gazeta Lekarska. 1937, nr 36).